

Αθήνα, 14.11.2008

Αρ.Πρωτ. \*\*\*\*\*/2008, \*\*\*\*\*/2008, \*\*\*\*\*/2008, \*\*\*\*\*/2008

Χειριστής: Μίλτος Παύλου 210.7289718

Προς κύριο Γεώργιο Γούση,  
Ειδικό Γραμματέα Θεμάτων Σπουδών, Επιμόρφωσης και Καινοτομιών  
Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης  
Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων  
Α.Παπανδρέου 37  
151 80 ΜΑΡΟΥΣΙ

Αξιότιμε κύριε Ειδικέ Γραμματέα,

Με αφορμή σειρά αναφορών που υποβλήθηκαν στον Συνήγορο του Πολίτη (με αρ. πρωτ. \*\*\*\*\*/2008, \*\*\*\*\*/2008, \*\*\*\*\*/2008, \*\*\*\*\*/2008), αλλά και ερωτήματα που απηύθυναν σε αυτόν μαθητές και εκπαιδευτικοί, η Ανεξάρτητη Αρχή ασχολήθηκε με το ζήτημα της απαλλαγής των μαθητών από το μάθημα των Θρησκευτικών.

Από τη διερεύνηση των παραπάνω αναφορών διαπιστώθηκε ότι σε αρκετά σχολεία της χώρας, για την απαλλαγή των μαθητών από το μάθημα των Θρησκευτικών αξιώνεται από τους γονείς τους η ρητή θετική ή αρνητική δήλωση σχετικά με το θρήσκευμά τους. Ειδικότερα, αναφέρθηκε ότι κάποιοι διευθυντές σχολικών μονάδων ζητούν από γονείς και μαθητές να βεβαιώσουν ότι δεν είναι Χριστιανοί Ορθόδοξοι.

#### *1. Σύντομο ιστορικό του προβλήματος*

- Επιτρέψτε μας να σας θυμίσουμε ότι ήδη από το 2002 ο Συνήγορος του Πολίτη είχε επισημάνει ότι το γενικό πλαίσιο προστασίας της θρησκευτικής ελευθερίας επιβάλλει το να μην συνοδεύεται η απαλλαγή από οιαδήποτε έμμεση κύρωση ή επαχθή προϋπόθεση. Ως επαχθής προϋπόθεση θα μπορούσε να εκληφθεί η απαίτηση αποκάλυψης των θρησκευτικών πεποιθήσεων του μαθητή. Η τότε ισχύουσα εγκύκλιος (Γ2/8904/29.11.95), απαιτούσε ρητή επιλογή μεταξύ τριών ιδιοτήτων («άθρησκος» ή «ετερόδοξος» ή «ετερόθρησκος»), οι οποίες ενέχουν μερική αποκάλυψη θρησκευτικών πεποιθήσεων. Το άρθρο 16 παράγρ. 2 του Συντάγματος δημιουργεί υποχρέωση της πολιτείας να παρέχει θρησκευτική εκπαίδευση, όχι όμως και υποχρέωση των πολιτών να την δέχονται, εφόσον το μάθημα των Θρησκευτικών στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα διατηρεί ομολογιακό χαρακτήρα. Το δικαίωμα απαλλαγής από το μάθημα των θρησκευτικών πρέπει, συνεπώς, να αναγνωρισθεί σε όλους τους μαθητές, εφόσον οι ίδιοι (όταν είναι ενήλικοι) ή οι γονείς τους για λογαριασμό τους ζητούν απαλλαγή από το μάθημα, επικαλούμενοι λόγους συνείδησης. Η συνταγματική κατοχύρωση επικρατούσης θρησκείας δεν σημαίνει ότι η ιδιότητα του μαθητή

ελληνικού σχολείου αποτελεί άνευ άλλου τινός τεκμήριο (έστω και μαχητό) θρησκευτικών πεποιθήσεων.<sup>1</sup>

- Με αφορμή νεότερη αναφορά, ο Συνήγορος του Πολίτη επεσήμανε ότι το θέμα της απαλλαγής οδηγείται αναπόφευκτα προς επανεξέταση, καθ' όσον πρόσφατα το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (Αλεξανδρίδης κατά Ελλάδος, απόφαση της 21.2.2008 με αφορμή τη διαδικασία επιλογής μη θρησκευτικού όρκου) έκρινε αθέμιτη την αξίωση (ακόμη και αρνητικής) γνωστοποίησης πεποιθήσεων ως προϋπόθεση άσκησης δικαιώματος.<sup>2</sup>
- Επιπλέον, η Ανεξάρτητη Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα με την απόφασή της με αρ. 77<sup>Α</sup>/25.6.2002 επεσήμανε ότι «το θρήσκευμα αποτελεί δεδομένο προσωπικού χαρακτήρα και μάλιστα ευαίσθητο» καθώς και ότι «η υποχρεωτική δήλωση του θρησκειώματος που προβλέπεται ως αναγκαία προϋπόθεση για την απαλλαγή μαθητή από τα θρησκευτικά προσβάλλει την αρχή της αναγκαιότητας διότι αφενός μεν αντιβαίνει προς την αρνητική θρησκευτική ελευθερία τόσο των ενδιαφερόμενων μαθητών όσο και των γονέων και κηδεμόνων τους, αφετέρου θα προσέκρουε προς το ειδικότερο δικαίωμα των γονέων «όπως εξασφαλίζουν την μόρφωσιν και εκπαίδευσιν [των παιδιών τους], συμφώνως προς τα ιδίας αυτών θρησκευτικές και φιλοσοφικές πεποιθήσεις» (άρθρο 2 Πρώτου Πρωτοκόλλου ΕΣΔΑ)». Η Αρχή αποφάσισε ότι «οι γονείς ή κηδεμόνες που επιθυμούν τα παιδιά τους να απαλλαγούν από το μάθημα των θρησκευτικών να μην ζητείται να δηλώνουν αν είναι άθρησκοι, ετερόδοξοι ή ετερόθρησκοι, αλλά να ασκούν το δικαίωμα τους αυτό κατ' επίκληση των πεποιθήσεών τους και χωρίς να προβαίνουν σε καμία περαιτέρω διευκρίνιση».

## 2. Οι τρεις εγκύκλιοι για την απαλλαγή από τα θρησκευτικά

- Το καλοκαίρι του 2008, το Υπουργείο Παιδείας προέβη στην έκδοση των δύο εγκυκλίων (συγκεκριμένα, τις 91109/Γ2/10.7.2008 και 104071/Γ2/4.8.2008), όπως ρητά αναφέρεται στη δεύτερη εξ αυτών, «εναρμονιζόμενο με τις αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και των ανεξαρτήτων αρχών της χώρας μας».

Σύμφωνα με τις ισχύουσες πρόσφατες εγκυκλίους του Υ.Π.Ε.Π.Θ., οι οποίες δεν θέτουν νέο κανόνα, αλλά απλά ερμηνεύουν τον νόμο, οι μαθητές πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης μπορούν να απαλλάσσονται από το μάθημα των Θρησκευτικών, εφόσον οι γονείς ή κηδεμόνες τους (όταν οι μαθητές είναι ανήλικοι) ή οι ίδιοι οι μαθητές (όταν είναι ενήλικοι) υπογράφουν και προσκομίζουν στο σχολείο υπεύθυνη δήλωση, στην οποία θα αναφέρουν την επιθυμία απαλλαγής τους για λόγους συνείδησης, χωρίς να δηλώνεται ο λόγος της συγκεκριμένης αυτής επιλογής.

- Ωστόσο νεότερη εγκύκλιος του Υ.Π.Ε.Π.Θ. (η Φ12/977/109744/Γ1/26.8.2008), με θέμα «Απασχόληση μαθητών» προκάλεσε σύγχυση σχετικά με το ποιοι δικαιούνται να υποβάλλουν την παραπάνω δήλωση, οδηγώντας μάλιστα ορισμένους σε παρερμηνεία του ίδιου του περιεχομένου της απαιτούμενης δήλωσης. Αυτό συνέβη επειδή η 3<sup>η</sup> σχετική εγκύκλιος (Φ12/977/109744/Γ1/26.8.2008), την οποία εξέδωσε το Υπουργείο Παιδείας σχετικά με τον τρόπο απασχόλησης των απαλλασσομένων, χαρακτήριζε τους τελευταίους ως να ήταν «μη Ορθόδοξοι μαθητές δηλ. οι αλλόθρησκοι ή ετερόδοξοι».

Όπως είναι κατανοητό, εάν αυτή η 3<sup>η</sup> εγκύκλιος εφαρμοζόταν κατά γράμμα - όπως συνέβη στις περιπτώσεις που αναφέρθηκαν στον Συνήγορο του Πολίτη -, θα αντέβαινε στον

<sup>1</sup> Συνήγορος του Πολίτη, Έγγραφο με αρ.πρωτ.: \*\*\*\*\*/7.6.2002

<sup>2</sup> Συνήγορος του Πολίτη, Έγγραφο με αρ.πρωτ. \*\*\*\*\*/5.3.2008

ίδιο τον κανόνα τον οποίον ερμηνεύει, καθώς θα απαιτούσε και πάλι δήλωση θρησκευτικών πεποιθήσεων.

- Προσπαθώντας να διευκολύνει τους διευθυντές των σχολικών μονάδων στην ορθή εφαρμογή του νόμου, ο Συνήγορος του Πολίτη επικοινωνήσε μαζί τους, καθώς και με εσάς υποδεικνύοντας το πρόβλημα και επιχειρώντας να συμβάλει στην επίλυσή του. Σε κάποιες μονάδες το πρόβλημα επιλύθηκε κατόπιν κατανόησης και εφαρμογής των σχετικών εγκυκλίων από τους διευθυντές των μονάδων.

Ωστόσο, η συνεχιζόμενη παραλαβή νέων αναφορών από γονείς μαθητών που αντιμετωπίζουν την άρνηση εκ μέρους διευθυντών σχολικών μονάδων να απαλλάξουν τους μαθητές τους χωρίς δήλωση θρησκευμένου επιβεβαιώνει ότι το πρόβλημα δεν μπορεί να λυθεί με μεμονωμένες παρεμβάσεις.

### 3. Προτάσεις επίλυσης

Η παροχή δυνατότητας απαλλαγής μαθητών από το μάθημα των Θρησκευτικών για λόγους συνείδησης, δεν αναιρεί τον υποχρεωτικό χαρακτήρα του μαθήματος του Θρησκευτικών στο σχολείο. Επιβάλλεται, ωστόσο, λόγω του συγκεκριμένου ομολογιακού χαρακτήρα, τον οποίο έχει το μάθημα αυτό στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα Ο Συνήγορος του Πολίτη, συνεπώς, προτείνει:

- Την αποσαφήνιση του περιεχομένου της 3<sup>ης</sup> εγκυκλίου με αντικατάσταση του χαρακτηρισμού «μη ορθόδοξοι μαθητές, δηλ. οι αλλόθρησκοι ή ετερόδοξοι» από το «απαλλασσόμενοι μαθητές».
- Την ενημέρωση όλων των διευθυντών σχολικών μονάδων για το περιεχόμενο των δύο εγκυκλίων που προηγήθηκαν και οι οποίες, όπως διαπιστώσαμε, δεν είναι εις γνώση πολλών εξ αυτών, έτσι ώστε να εφαρμόζεται ορθά η κείμενη νομοθεσία.

Θα θέλαμε επίσης να σας ενημερώσουμε ότι ο Συνήγορος του Πολίτη προετοίμασε ανακοίνωση την οποία θα αναρτήσει στον ιστοχώρο του (επισυνάπτεται), στην οποία καθιστά σαφές το ισχύον νομοθετικό πλαίσιο σχετικά με το ζήτημα της απαλλαγής μαθητών από το μάθημα των Θρησκευτικών.

Σε κάθε περίπτωση, για τη διασφάλιση της άσκησης και προστασίας των δικαιωμάτων και τον σεβασμό της θρησκευτικής ελευθερίας των μαθητών και γονέων/κηδεμόνων τους, καθώς και για την εύρυθμη λειτουργία των σχολείων, ο Συνήγορος του Πολίτη τονίζει ότι, σύμφωνα με το ισχύον νομοθετικό πλαίσιο, δικαίωμα απαλλαγής από το μάθημα των θρησκευτικών για λόγους συνείδησης έχουν όλοι οι μαθητές, εφόσον αυτοί οι ίδιοι ή οι γονείς τους, ανάλογα με την περίπτωση, επικαλούνται εν προκειμένω λόγους συνείδησης. Η εγκυρότητα της δήλωσης αυτής δεν είναι συνταγματικώς θεμιτό να εξαρτάται από οποιασδήποτε μορφής –θετική ή αρνητική – δήλωση θρησκευμένου.

Για κάθε διευκρίνιση και πληροφορία, παρακαλώ μη διστάσετε να επικοινωνήσετε μαζί μας. Ευχαριστούμε εκ των προτέρων για τη συνεργασία.

Με εκτίμηση,

Γιώργος Μόσχος  
Βοηθός Συνήγορος του Πολίτη  
για τα Δικαιώματα του Παιδιού

Ανδρέας Τάκης  
Βοηθός Συνήγορος του Πολίτη  
για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου